

Згама А.О.,

к.ю.н., ст. викладач кафедри цивільного та господарського права і процесу Міжнародного гуманітарного університету

АПЕЛЯЦІЙНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВІДНОСИНИ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Анотація. У статті досліджуються питання, пов'язані з апеляційними процесуальними відносинами. Проаналізовано думки вчених щодо процесуальних відносин. Запропоновано поняття апеляційних процесуальних відносин та виявлено специфічні ознаки останніх.

Ключові слова: господарський процес, господарське процесуальне законодавство, господарські процесуальні відносини, апеляційні процесуальні відносини, процесуальні відносини, апеляційний господарський суд, суб'єкти правовідносин.

Постановка проблеми. У теорії цивільного процесуального права питання цивільних процесуальних відносин постійно перебуває в центрі дослідження. Продовжується аналіз поняття, змісту цих відносин і сучасними науковцями. Не може залишити поза увагою дане питання й наука господарського процесуального права. Адже досягнення результату процесуальної діяльності учасника господарського процесу, що її здійснює, забезпечується певною системою процесуальних відносин.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. Проблема цивільних процесуальних відносин переважно вивчалася на рівні вирішення спорів у суді першої інстанції. Зокрема, цьому питанню присвятили свої роботи такі вчені, як М.А. Гурвич, Д.Р. Джалілов, Н.Б. Зейдер, І.Д. Мозолін, Н.А. Фондамінський, В.П. Чечина та ін. Разом з тим, за межами досліджень залишилась тема визначення процесуальних відносин, які виникають при апеляційному перегляді судових рішень та ухвал, в системі господарських процесуальних відносин в цілому.

Тому метою цієї статті є розгляд та аналіз апеляційних процесуальних відносин, зокрема у питанні їх визначення та окреслення особливостей.

Викладення основного матеріалу. У теорії цивільного процесу не склалося єдиної думки щодо поняття процесуальних відносин. Ще у другій половині XIX століття О. Бюлов визначив цивільне процесуальне відношення як звичайне зобов'язальне відношення цивільно-правового характеру, де сторони і суд мають права та обов'язки [1, 54]. При цьому автор висловлювався про рівність суду і сторін у процесі, про право сторін на правосуддя і кореспондуючий такому праву обов'язок суду розглянути справу. Були як прихильники [2, 17; 3, 72-74], так і критики теорії О. Бюлова. Підтримуємо позицію останніх, які стверджували, що процесуальні відносини характеризуються владними повноваженнями, якими наділяється суд [4, 204-207; 5, 149-160], оскільки суд є органом державної влади, а отже, про рівність у цьому випадку говорити недоречно.

За радянських часів погляди на визначення процесуальних відносин полягали переважно у тому, що одні вчені говорили про суспільні відносини, які стають правовими в результаті впливу норм права [6, 78; 7, 52; 8, 8]. Зокрема, К. С. Юдельсон зазначав, що це «врегульовані нормами права відносини між судовими органами радянської держави й іншими органами та особами, що складаються в процесі здійснення судом захисту прав і інтересів громадян і соціалістичних організацій» [9, 58].

Представники іншого напряму наголошували, що правовідношення слід розглядати як існуюче поряд з тим суспільним відношенням, котре лежить в його основі, і яке регулює при цьому це суспільне відношення, так само як і норма права. Так, Д. Р. Джалілов вважав, що правові відносини становлять основну форму правового регулювання суспільних відносин, вони виступають в якості інструмента, під впливом якого норми права впливають на суспільні відносини [10, 16]. Цю точку зору поділяв і В. П. Мозолін [11, 55].

У процесуальній літературі сформувався положення, відповідно до якого процесуальні відносини можуть існувати тільки в правовій формі, тобто такі правовідносини належать до тієї групи суспільних відносин, існування яких зумовлено тим, що вони виникають у формі правових. Господарський процес не є виключенням. І все ж таки у всіх запропонованих вченими-процесуалістами визначеннях процесуальних правовідносин категорія «суспільні відносини» виступає як базове, більш загальне поняття. Така позиція лежить в основі твердження, що суспільні відносини і процесуальні відносини виникають одночасно, як це робить А. А. Мельников, котрий стверджував, що «утворення суспільного відношення є невід'ємним від надання йому правової форми» [12, 202]. Якщо враховувати, що суспільні відносини поділяються на дві групи, а саме правові та неправові, то логічним є твердження, що процесуальні відносини належать до першої з цих груп. Маємо переконання, що процесуальні відносини не можуть бути фактичними, не передбаченими процесуальним законом, вони завжди існують лише в правовій формі.

Отже, господарські процесуальні відносини — це зв'язок, що виникає між господарським судом як органом влади й іншими учасниками процесу, і є єдиною можливим варіантом реалізації прав і здійснення обов'язків, пов'язаних із захистом прав або законних інтересів у судовому порядку. Цілі захисту суб'єктивних прав можуть бути досягнуті особами, що беруть участь у справі, тільки за допомогою вступу у процесуальні відносини, в межах яких реалізуються надані таким особам процесуальні права.

На цей час більшість вчених поділяє точку зору, згідно з якою суд розглядається в якості обов'язкового суб'єкта процесуальних відносин. Як відомо, всі господарські процесуальні відносини складаються в ході діяльності саме суду, який здійснює правозастосовну діяльність від імені держави. Тільки суд, діючи в межах своєї компетенції, може надати захист порушеному чи оспорюваному праву і законному інтересу. Наголошуючи на наявності правового зв'язку кожного учасника процесу тільки з судом, В. П. Мозолін зазначає, що «необхідність звернення до суду за захистом свого порушеного або оспорюваного

матеріального права виникає лише тоді, коли немає можливості зробити це іншим шляхом. Тому зацікавлені особи і органи держави в цивільному процесі вступають у правовий зв'язок лише з судом, який один тільки і може задовольнити їх законні інтереси» [11, 55]. Ця думка є досить переконливою, оскільки правовий спір вирішується у судовому порядку шляхом процесуальної співпраці суду та інших учасників процесу.

Характерною рисою будь-якого господарського процесуального відношення є нерівність суб'єктів за своїм юридичним статусом. Така нерівність притаманна всім правовідносинам, одним з учасників яких виступає державний орган, наділений владними повноваженнями. Тому основним методом регулювання господарських процесуальних відносин є імперативність. Слушно зазначає В. В. Ярков, що саме через взаємодію держави в особі суду і осіб, які звернулися за судовим захистом, і проявляється публічно-правовий характер процесуальних правовідносин [13, 45].

Разом з тим апеляційні процесуальні відносини мають певні особливості, що і відрізняє їх від процесуальних відносин, які виникають при вирішенні справи у суді першої інстанції.

Апеляційне провадження являє собою як діяльність суду, так і дій різних учасників процесу, інтереси яких порушені судовим рішенням. При розгляді скарг суди другої інстанції є пов'язаними правами і обов'язками з особами, що беруть участь у справі. Правові зв'язки, що виникають при цьому між ними, свідчать про існування особливих, відмінних від провадження у суді першої інстанції господарських процесуальних відносин [14, 23-24].

Зміст правовідносин, що розглядаються, визначається метою судочинства і повноваженнями судів щодо перевірки в установленому порядку рішень та ухвал господарських судів. Зміст перегляду полягає у процесуальній діяльності судів з перевірки законності і обґрунтованості оскаржуваних судових актів, зі створення умов для правомірної роботи судів першої інстанції в подальшому.

Процесуальні відносини в апеляційній інстанції є вторинними у системі правовідносин по господарській справі, їх специфіка зумовлена самостійністю завдань суду апеляційної інстанції з перевірки законності й обґрунтованості актів правосуддя та відображують

автономію функцій перегляду судових рішень. Такі процесуальні відносини за участю апеляційного господарського суду обмежені за колом, за яким вони виникають. Так, правом апеляційного оскарження наділяються сторони зі справи, прокурор, треті особи та особи, які не брали участь у справі, якщо господарський суд вирішив питання про їх права та обов'язки (ч. 1 ст. 91 ГПК України). Цей перелік є вичерпним. По суті ці права слугують передумовою функціонування суду апеляційної інстанції у господарському процесі.

Розрізняють загальний і спеціальний об'єкт процесуальних відносин. Зокрема, загальним об'єктом для всіх господарських процесуальних відносин, що виникають в господарському процесі, є певна господарська справа. Для судів першої інстанції характерним є те, що загальний об'єкт виступає і спеціальним, оскільки для суду такого рівня головне завдання полягає у розгляді справи по суті. Апеляційні процесуальні відносини мають власний спеціальний об'єкт, яким виступають судові рішення суду першої інстанції, що не набрали законної сили, та ухвали.

Саме з приводу вказаних судових актів виникають процесуальні зв'язки між апеляційним судом й іншими учасниками процесу, інтереси яких порушені судом. Як учасник правовідносин, що складаються у процесі перевірки законності і обґрунтованості рішень та ухвал, суд другої інстанції неминує має бути визнаним самостійним суб'єктом господарського процесуального права [14, 24].

Дискусійним залишається питання про стадійність розвитку процесуальних відносин. Одні автори говорять про одне, багатосуб'єктне комплексне правовідношення, яке має складну структуру [11, 56; 15, 9]; інші дотримуються точки зору, що у процесі розгляду справи виникає система самостійних відносин [16, 8; 17, 11; 8, 8-9]. Існує ще й третя група вчених, позиція яких ґрунтується на перших двох, оскільки вони характеризують процес як єдине процесуальне правовідношення і як систему процесуальних відносин [18, 34; 19, 29-46].

Найбільш привабливою видається думка про те, що суд апеляційної інстанції є самостійним суб'єктом господарського процесу, тому не можна погодитися з теорією єдиного комплексного правовідношення, яка в свою

чергу ґрунтується на положенні про єдиного суб'єкта — суду на всіх стадіях господарського процесу. Адже між судом першої інстанції і кожним з учасників процесу виникають окремі господарські процесуальні відносини, які розвиваються в процесі провадження по розгляду і вирішенню справи й припиняються з постановленням судом рішення. У випадку апеляційного оскарження, господарський процес переходить у нову стадію — стадію перегляду судових актів у апеляційному порядку, а отже, виникають нові процесуальні відносини між апелянтом і судом апеляційної інстанції.

Варто погодитися з М. Й. Штефаном, який підкреслює, що тут не відбувається зміна судових органів, дії по оскарженню не викликають переходу процесуальних прав і обов'язків від одного суду до другого. Кожний виконує покладені на нього функції. Якщо вважати, що в наступних стадіях не виникають нові процесуальні правовідносини, а триває розвиток правовідносин попередніх стадій, то не зрозуміло, як особа, що не брала участі в провадженні суду першої інстанції, стане суб'єктом процесуальних правовідносин у суді апеляційної інстанції, без визначення того, що внаслідок її процесуальних дій по оскарженню судового рішення між нею і судом апеляційної інстанції виникнуть цивільні процесуальні правовідносини [20, 67-68].

Разом з тим не можна говорити лише про правовий зв'язок «суд-позивач», «суд-відповідач», «суд-прокурор» тощо. Відповідно до ст. 91 ГПК України апеляційна скарга подається через місцевий господарський суд, який розглянув справу. Місцевий господарський суд у триденний строк надсилає одержану апеляційну скаргу разом зі справою відповідному апеляційному господарському суду. Тому можна стверджувати, що апеляційні процесуальні відносини складаються початково між судом першої інстанції і особами, що беруть участь у справі, потім між самими судами першої і другої інстанції, і нарешті між судом другої інстанції і особами, що беруть участь в апеляційному провадженні.

Таким чином, можемо виділити специфічні ознаки апеляційних процесуальних відносин, до яких слід віднести такі: 1) мають виключно правовий характер; 2) основним методом їх регулювання є імперативність; 3) обов'язковим суб'єктом цих відносин є апеляційний

господарський суд; 4) передумовою їх виникнення є наявність судового акту господарського суду першої інстанції; 5) визначене коло суб'єктів, що мають право на апеляційне оскарження; 6) специфічний об'єкт апеляційних процесуальних відносин.

Виходячи з вищенаведеного можемо дійти **висновку**, що визначити під апеляційними процесуальними відносинами слід розуміти самостійну динамічну систему господарських процесуальних відносин, що виникають на основі фактичного складу між господарським судом апеляційної інстанції і особами, що беруть участь у справі, а також особами, які не брали участі у справі, але господарський суд вирішив питання про їх права та обов'язки, з приводу перевірки законності і обґрунтованості рішень і ухвал суду першої інстанції шляхом повторного розгляду справи по суті.

Література:

1. Гражданский процесс : учебник / под ред. В. А. Мусина, Н. Н. Чечиной, Д. М. Чечот. — М., 1997. — 472 с.
2. Гольмстен А. Х. Учебник русского гражданского судопроизводства / А.Х. Гольмстен. — СПб, 1885. — 484 с.
3. Малышев К. Курс гражданского судопроизводства / К. Малышев. — СПб, 1876. — Т. 1. — 448 с.
4. Гредескул Н. А. К учению об осуществлении права / Н. А. Гредескул. — Харьков, 1900. — 248 с.
5. Нефедьев Е. А. К учению о сущности гражданского процесса. Соучастие в гражданском процессе. Соучастие по немецкому и французскому праву / Е. А. Нефедьев. — Казань : б.и., 1891. — 231 с.
6. Мельников А. А. Правовое положение личности в советском гражданском процессе / А. А. Мельников. — М. : Наука, 1969. — 247 с.
7. Ринг М. П. К вопросу о гражданских процессуальных отношениях / М. П. Ринг // Ученые записки ВИЮН. — 1963. — Вып. 16. — С. 46-74.
8. Чечина Н. А. Гражданские процессуальные отношения / Н. А. Чечина. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1962. — 68 с.
9. Советское гражданское процессуальное право / под ред. К. С. Юдельсона. — М. : Юрид. лит., 1965. — 433 с.
10. Джалилов Д. Р. Гражданское процессуальное правоотношение и его субъекты / Д. Р. Джалилов. — Душанбе, 1962. — 39 с.
11. Мозолин В. П. О гражданском процессуальном правоотношении / В. П. Мозолин // Советское государство и право. — 1955. — № 6. — С. 50-57.
12. Курс советского гражданского процессуального права / под ред. А. А. Мельникова. — М. : Наука, 1981. — Т. 1. — 463 с.
13. Гражданский процесс : учебник для вузов / отв. ред. проф. К. И. Комиссаров. — М. : БЕК, 1996. — 505 с.
14. Калмацкий В. С. Суд второй инстанции в советском гражданском процессе / В. С. Калмацкий. — Уфа : б.и., 1978. — 83 с.
15. Юдельсон К. С. Советский гражданский процесс / К. С. Юдельсон. — М. : Госюриздат, 1956. — 439 с.
16. Абрамов С. Н. Советский гражданский процесс / С. Н. Абрамов. — М. : Госюриздат, 1952. — 420 с.
17. Зейдер Н. Б. Гражданские процессуальные правоотношения / Н. Б. Зейдер. — Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1965. — 74 с.
18. Гурвич М. А. Право на иск / М. А. Гурвич. — М. : Изд-во АН СССР, 1949. — 216 с.
19. Щеглов В. Н. Гражданские процессуальные правоотношения / В. Н. Щеглов. — М. : Юрид. лит., 1966. — 168 с.
20. Штефан М. Й. Цивільний процес / М. Й. Штефан. — К. : Ін Юре, 2001. — 608 с.

Згама А.А. Апелляционные процессуальные отношения: понятие и особенности.

Аннотация. В статье исследуются вопросы, связанные с апелляционными процессуальными отношениями. Проанализированы мнения ученых относительно процессуальных отношений. Предложено понятие апелляционных процессуальных отношений и выявлено специфические признаки последних.

Ключевые слова: хозяйственный процесс, хозяйственное процессуальное законодательство, хозяйственные процессуальные отношения, апелляционные процессуальные отношения, процессуальные отношения, апелляционный хозяйственный суд, субъекты правоотношений.

Zgama A.A. Appeal procedure relations: the meaning and peculiarities.

Summary. The questions, which are connected with appeal procedure relations, are investigated in this article. Scientist's opinions on procedure relations have been investigated. The meaning of appeal procedure relations was proposed and specific signs were defined.

Keywords: commercial proceeding, economic procedure legislation, economic procedure relations, appeal procedure relations, procedure relations, Commercial Court of Appeal, subjects of legal authority.